

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ
РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 070 : 351.95:655.535.5

О. В. Гарматій

*Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

**ТЕКСТУАЛЬНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНФЛІКТУ
В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ: ФОРМОТВОРЧІ ЧИННИКИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУЧАСНОЇ ПЕРІОДИКИ)**

Розглядається взаємопов'язаність конфлікту як складного соціально-психологічного явища з такими формотворчими характеристиками журналістських творів, як жанр, сюжет, композиція, стилістичні засоби.

Конфлікт, конфліктний процес, управління конфліктом, жанр, сюжет, композиція, стилістичні засоби

Присутність конфлікту на сторінках друкованих та електронних засобів масової інформації є не тільки неминучим, а й позитивним фактором поступу суспільства. Конфліктні процеси, відображені у ЗМІ, стають предметом обговорення й аналізу в широкому колі громадськості. Нинішній день характеризується конфліктами між партіями і рухами, парламентськими фракціями, гілками влади, політичними лідерами, суб'єктами господарської діяльності тощо. Очевидно, що конфлікт стає нормою життя, формою вираження різноспрямованих інтересів. Загалом, демократичне та побудоване на засадах ринкової економіки суспільство конфліктогенне за своєю природою. У ньому існують не тільки об'єктивні причини для виникнення та перебігу конфліктів, а й створені умови легітимізації інтересів конфліктуючих сторін і механізми пошуку консенсусу між учасниками конфліктних процесів.

Науковці підкреслюють, що за останні десятиліття різко зросла роль ЗМІ як фактора, що визначає конфліктність. Характер відображення конфлікту в засобах масової інформації впливає на поведінку людей у реальних конфліктних процесах [1, с. 20–25].

Конфлікт, представлений ЗМІ, служить для розкриття суспільної динаміки і своєрідності сучасного моменту, відтворення різноспрямованості життєвих зв'язків. Разом з тим, він дозволяє активно впливати на світосприйняття аудиторії, втягуючи її в своєрідний соціально-психологічний тренінг. У журналістських публікаціях, як і в реальному житті, конфлікт виражає рівень розвитку суспільних відносин, визначає позиції сторін. Він, з одного боку, відо-

бражає рух історії, передає конкретний зв'язок об'єктів, з другого, – виступає способом мислення, пізнання властивостей і закономірностей розвитку дійсності. У цьому випадку мас-медіа виступають не тільки важливим фактором формування конфліктологічного мислення, але й своєрідним соціальним простором, в якому воно розгортається. Звідси – актуальність і важливість вивчення ролі преси в суспільстві через представлення читацькій аудиторії реальних і потенційних конфліктів із суспільного життя. Ця наукова розвідка виступає складовою комплексного дослідження конфлікту як основного елементу змісту та головного формотворчого фактора журналістських творів. Стаття має на меті окреслити резерви преси для посилення її ролі в управлінні конфліктами. Емпіричною базою дослідження виступили твори, опубліковані останніми роками у львівській періодиці.

До публікації залучені напрацювання українських і зарубіжних науковців, котрі вивчали окремі складові відображення конфліктності засобами масової інформації. Варто відзначити розробки В. Горохова [2], О. Гриценко [3], В. Здоровеги [4], В. Іванова [5, 8], І. Михайлина [7], А. Москаленка [8], І. Паславського [9], О. Порфімович [6], Г. Почепцова [10], Д. Прилюка [11, 12], В. Різуна [13, 14], Ю. Фінклера [15], В. Шкляра [3, 16], І. Шукурова [17] та інших.

Дослідження жанрової модифікації творів конфліктної тематики засвідчує, що конфлікт виступає важливим жанротворчим елементом. До основних факторів, за якими можна здійснити максимально обґрунтований поділ текстів за жанрами, належать якісні особливості конфлікту, його кількісні характеристики, склад реальних і потенційних учасників.

У сучасній пресі пошук оптимального варіанту в широкому діапазоні жанрів залежить насамперед від якісних характеристик конфронтації. Якщо перед читачами – очевидне, рельєфне зіткнення інтересів чи ідей, то у таких випадках порівняно легко оцінювати і робити висновки. При вивченні подібних „простих” колізій ЗМІ зазвичай утримують центр уваги на визначенні суті протиставлення та найважливіших аспектів конфліктності – передусім причин й умов перебігу, або ж просто обмежуються констатацією конфлікту з називанням чи навіть без називання його учасників і причин виникнення. Найпоширенішими варіантами жанрового оформлення очевидного і зрозумілого конфлікту є замітка та кореспонденція.

Значній частині поданих у пресі конфліктних процесів притаманна така визначальна риса, як видовищність. Це насамперед акції протестного характеру – пікети, страйки, маніфестації, голодування тощо. Зазначені колізії часто висвітлюються пресою в репортажній формі. Звертання до цього жанру дозволяє досягти майже кінематографічної наочності конфлікту.

Проте, як переконає досвід, далеко не в кожному випадку легко робити висновки. Хитромудре переплетіння, паралельність чи тимчасовий збіг протилежних або й несумісних інтересів осіб чи груп інколи заважають журналістові „розібрати” заплутаний клубок стосунків і з'ясувати, які з них породили конфліктну взаємодію та яка її соціальна спрямованість. У тих випадках, коли

об'єктом публікацій стає колізія, котра потребує глибокого опрацювання, фахівець шукає резерви в журналістському розслідуванні, коментарі, статті.

Однак характер журналістського дослідження конфліктності залежить не тільки від якості конфліктного процесу, а й від його кількісних характеристик. Так, одномоментне зіткнення, що швидко залагоджується, стане темою публікації якогось одного жанру. А часті однотипні, довготривалі чи навіть затяжні конфлікти вимагають залучення різних жанрових форм. Таке жанрове розмаїття дасть можливість здійснити більш детальний аналіз явища, вивчити його з різних сторін.

Іншим виразним жанротворчим фактором у творах конфліктної тематики є склад реальних і потенційних учасників конфлікту. До поширених прийомів жанрового оформлення конфлікту з очевидною увагою до опонентів належить насамперед інтерв'ю.

Характерним для ЗМІ є використання синтезованих жанрів на основі поєднання кореспонденції зі звітом, замітки зі звітом, кореспонденції або замітки з елементами репортажу чи інтерв'ю. Елементи репортажу використовуються для показу окремих епізодів конфлікту й створення в читача ефекту присутності, їх наявність у тексті підтверджує, що журналіст насправді бачив усе на власні очі й тому має право на персональне трактування конфлікту. Елементи інтерв'ю можуть вводитися для з'ясування нюансів протистояння в компетентної особи – учасника конфлікту або посередника.

Помітний синтез жанрів також унаслідок суб'єктивізації журналістських виступів. Очевидно, що жанри творів конфліктної тематики відзначаються, з одного боку, тенденцією до інформативності, з другого, – особистісною тенденцією.

Як випливає з вищесказаного, конфлікт не можна вважати приналежністю окремих жанрів. Можна стверджувати лише про поширення того чи іншого жанру при відображенні конфліктів. Останні належать рівною мірою усім, відрізняючись характером подання. Однак помічені жанрові вподобання сучасної преси: найчастіше про конфлікти йдеться в інформаційних матеріалах. „Конфліктне” обличчя преси визначають сьогодні замітка й кореспонденція. Популярними також є звіт (для оприлюднення дій, рішень, намірів конфліктуючих сторін), репортаж (присутній за рахунок збільшення в суспільному житті протестних акцій), інтерв'ю (для представлення учасників протистоянь). Перерозподіл у бік інформаційних жанрів продиктований великою кількістю соціально-політичних конфліктів та потребою їх оперативного, точного й зрозумілого висвітлення.

Дієздатність у поданні конфліктів довели такі жанрові форми, в яких використовуються зображальні засоби різних жанрів. Надзвичайно урізноманітнілася кореспонденція – за рахунок включення елементів звіту, інтерв'ю, репортажу. Популярні розширені замітки з елементами звіту або інтерв'ю. Спостерігається включення фахового коментаря конфлікту в замітку чи кореспонденцію.

Поширення в пресі набуває супровід інформаційних виступів про конфлікт невеликими за обсягом коментарями опонентів або фахівців. Обидва тексти – власне журналістський текст і коментар – у поєднанні можна розглядати як єдиний матеріал з конкретного конфліктного питання. Коментарі, як правило, містять значно більший елемент аналізу та оцінки, ніж журналістське повідомлення. Залучаючи таким чином до спілкування фахівців, журналістика збільшує власний аналітичний арсенал.

Своєрідність конфлікту як складного соціально-психологічного явища також виявляється в журналістському творі на сюжетному й композиційному рівнях. Сюжетна і композиційна структура творів будується, з одного боку, за законами адекватного відображення конфліктного процесу, з другого, – продукується авторським баченням. Інакше кажучи, конфлікт як об'єкт газетної публікації пізнається в принципово різному русі: у динаміці конфліктної взаємодії, ході журналістського дослідження конфронтації, в аналітичному поділі конфлікту на елементи й аналізі фактичних даних, актуалізації яскравої деталі, у побудові висновків.

У творах, які подають динаміку конфлікту або хід дослідження його журналістом, автори вдаються до хронологічно послідовного показу подій та викладення авторських думок. Сюжет таким чином найорганічніше відповідає життєвому матеріалу і найвиразніше оформляє зміст. Крім того, упорядковує структуру твору, відіграє помітну роль у самому творчому процесі, допомагаючи авторові досягти цілісності та динамічності відображення.

Проте нерідко сюжет газетного твору зумовлює не динаміка відображеної конфліктної події, а роль автора публікації. Присутність автора може урізноманітнюватися такими його діями, як вихід на місце події, бесіда з конфліктуючими, залучення арбітрів тощо. Автор може виступати як спостерігач, дослідник, учасник конфліктної події, співрозмовник опонентів і читача. Усі ці ракурси прямо впливають на сюжетні особливості творів.

Натомість, у тих випадках, коли немає реального розгортання протиборства, конфлікт як об'єкт газетної публікації пізнається в іншому русі: в аналітичному поділі конфлікту на елементи. Роль сюжету при висвітленні подібних конфліктних подій зменшується, тут є підстави стверджувати про використання в журналістських творах певних елементів сюжету.

За рахунок послаблення сюжету в журналістських творах зростає роль композиції, покликаної логічно струнко подати точки зору конфліктуючих сторін, аргументи інших зацікавлених суб'єктів, авторське бачення протистояння. Дуже чітко це спостерігається в затяжних і складних конфліктних процесах. Газетні публікації, тематично об'єднані одним конфліктом, відображають його не прямолінійно, а маневруючи: то акцентуючи увагу на певних характеристиках, то відхиляючись від них. Це дає змогу не тільки глибше розкрити зміст суперечності, а й подати конфлікт через найсуттєвіші стадії чи найважливіші характеристики, причому в певній послідовності фактів та міркувань і з «потрібними» акцентами.

Особливо вдалим й органічним для творів конфліктної тематики є пошук виразної композиції на шляху паралельного викладу, при якому одночасно – у стик – подаються аргументи, вчинки, точки зору опонентів. Цьому особливо сприяє біполярність конфлікту: паралельний виклад вдало оголює поляризацію сил і випукло унаочнює ключові розходження.

Отже, конфлікт є важливим формотворчим елементом, що зумовлює сюжет і композицію журналістських творів. Сюжетна і композиційна структура творів найчастіше підпорядковується адекватному відображенню конфліктного процесу. Сюжет органічно відповідає життєвому матеріалу конфліктності й виразно оформляє зміст у творах, що містять хронологічно послідовний розгляд конфліктної динаміки. Використання окремих елементів сюжету спостерігається у випадках, коли немає реального розгортання протиборства, і конфлікт як об'єкт газетної публікації пізнається в іншому русі: в аналітичному поділі конфлікту на елементи. Відтворення конфлікту полягає в логіці авторських роздумів, аналізі фактичних даних, побудові висновків.

З огляду на послаблення сюжету в журналістських текстах зростає роль композиції твору, покликаної логічно струнко продемонструвати погляди та дії конфліктуючих сторін, аргументи інших зацікавлених суб'єктів.

Особливостями стилю газетних виступів конфліктної тематики є збільшення потенціалу емоційно-оцінних засобів за рахунок звернення до розмовних тенденцій у лексиці та синтаксисі. Спостерігаються широке використання розмовних, просторічних засобів і жаргону, актуалізація фразеологізмів. Преса демонструє стильову лібералізацію, толерантність газетно-публіцистичної норми до нелітературної лексики. Присутність розмовної тенденції в синтаксисі вловлюється у використанні еліптичних речень, сегментації, парцеляції, емоційних пауз. Поєднання суспільно-політичних та економічних понять й елементів розмовного стилю допомагає читачеві відкривати для себе серйозні конфліктні теми, а їхня експресивна поляриність приваблює і підтримує увагу.

Тенденція звертання до розмовної стихії та метафоризації доповнюється протилежною тенденцією до стандартизованості газетної мови. Преса володіє значним запасом словесних формул, призначених для багаторазового відтворення конфліктності.

Присутність художньо-образних засобів у творах конфліктної тематики визначається активним використанням метафор. Показовими виглядають джерела метафоризації конфліктів: матеріал залучається із сфер, звернення до яких уже викликає оцінний ефект. Продуктивними галузями поповнення газетних метафор є військова та спортивна термінологія.

Характерною ознакою стилю більшості „конфліктних” публікацій є особистісна складова. Використання конкретно-чуттєвої позиції автора виражається в прямій авторській оцінності, високій авторській модальності.

Як важливий резерв розвитку газетної конфліктології слід, на нашу думку, розглядати посилення аналітизму журналістики за рахунок поглиблення

компетентності газетних виступів, залучення авторитетів і фахівців, а також оптимізації композиційних характеристик журналістських текстів, розвитку політекстів (так званих „круглих столів”), які відображають різні погляди на актуальні конфліктні процеси. Вибір оптимального зображення конфлікту залежить від якісних реєстрів суб’єктно-об’єктних відносин: з одного боку, творчого завдання, особистісних характеристик журналіста, специфіки видання, а з другого, – особливостей конкретного конфліктного процесу.

1. Анцупов А.Я. Конфликтология. / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М., 1999. – 551 с. 2. Горохов В. М. Основы журналистского мастерства. / Горохов В. М. – М.: Высш. шк., 1989. – 119 с. 3. Гриценко О. М. Преса і політика: проблеми, концепції, досвід / Гриценко О. М., Шкляр В. І. / КНУ ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2000. – 71 с. 4. Здорова В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. / Здорова В. Й. – 2-е вид, перероб. і допов. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с. 5. Іванов В. Ф. Політична боротьба у дзеркалі мас-медіа / Іванов В. Ф. // Інформаційна сфера як духовне явище. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 114–119. 6. Методичні рекомендації для самостійної підготовки студентів з навчального курсу „Конфліктологія” / КНУ ім. Т. Шевченка / О. Л. Порфимович. – К., 2001. – 40 с. 7. Михайлин І. Л. Основи журналістики / Михайлин І. Л. – Вид. 3-є, доп. і поліпш. – К., 2002. – 284 с. 8. Москаленко А. З. Основи масово-інформаційної діяльності / Москаленко А. З., Губерський Л. В., Іванов В. Ф. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 1999. – 634 с. 9. Паславський І. І. Засоби масової інформації в політичній системі демократичного суспільства / Паславський І. І. // 36. пр. каф. укр. преси. – Львів, 1996. – Вип. 2. – С. 49–56. 10. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Почепцов Г. Г. – М.; К., 2001. – 574 с. 11. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: проблеми майстерності. / Прилюк Д. М. – К., 1983. – 280 с. 12. Прилюк Д. М. Проблеми теорії публіцистики (архітектоніка твору): лекція / Прилюк Д. М. // Наук. записки Ін-ту журналістики. – К., 2002. – Т. 6. – С. 9–36. 13. Різун В. В. Маса / Різун В. В. / КНУ ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2003. – 118 с. 14. Різун В. В. Штрихи до наукового портрета Д. М. Прилюка / Різун В. В. // Наук. записки Ін-ту журналістики. – К., 2002. – Т. 6. – С. 37–52. 15. Фінклер Ю. Е. Мас-медіа та влада: Технологія взаємин / КНУ ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. / Фінклер Ю. Е. – Львів, 2003. – 212 с. 16. Шкляр В. І. Мас-медіа і виклики нового століття / Шкляр В. І. – К., 2003. – 48 с. 17. Шукуров И. Ш. Невзирая на лица...: Конфликт в сатирической публицистике / Шукуров И. Ш. – М.: Мысль, 1988. – 206 с.

ТЕКСТУАЛЬНАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ КОНФЛИКТА В ЖУРНАЛИСТСКИХ ПУБЛИКАЦИЯХ: ФОРМООБРАЗУЮЩИЕ ФАКТОРЫ (ПО МАТЕРИАЛАМ СОВРЕМЕННОЙ ПЕРИОДИКИ)

Рассматривается взаимосвязь конфликта как сложного социально-психологического явления с такими формообразующими характеристиками журналистских публикаций, как жанр, сюжет, композиция, стилистические средства.

SALES TEXTUAL CONFLICTS IN JOURNALISTIC PUBLICATIONS: FORMATIVE FACTOR (MODERN MATERIALS FOR PERIODICALS)

The article deals with the interconnectedness of the conflict as a complex social and psychological phenomena with such characteristics of journalistic publications as a genre, plot, composition, stylistic.

Стаття надійшла 18.01.2013